

دیپلماسی عمومی و انگاره کنش انقلابی در سیاست خارجی ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۷/۱

تاریخ تأیید: ۱۴۰۲/۳/۱۱

هادی آخوندی نعمت‌آباد^۱

ابراهیم متقی^۲

رضا شیرزادی^۳

چکیده

دیپلماسی عمومی یکی از ابزارهای سیاست خارجی کشورها است. سیاست خارجی ایران مبتنی بر انگاره‌های انقلابی است. انقلاب اسلامی ایران توانست تأثیر خود را در ساختار سیاسی کشور و همچنین محیط پیرامونی به‌جا گذارد. کشورهای انقلابی عموماً از سازوکارهای اجتماعی برای الهام‌بخشی و اثرگذاری در محیط پیرامونی بهره می‌گیرند. مبانی اصلی تفکر ایران انقلابی را موضوعاتی همانند؛ عدالت اجتماعی، صدور انقلاب، تغییر در شکل‌بندی ساختار قدرت منطقه‌ای و اثربخشی در محیط پیرامونی دانست. تحقق هر یک از اهداف یادشده بدون توجه به ضرورت‌های ساختاری امکان‌پذیر نخواهد بود. انقلاب ایران توانست نهادهای سیاسی و ایدئولوژیک را سازماندهی کند که براساس آن زمینه برای کنترل معادله قدرت در محیط پیرامونی به‌وجود آید. شکل‌گیری نهادهای انقلابی را می‌توان بخشی از سازوکارهای کنش سیاست خارجی ایران در محیط پیرامونی دانست. در این فرایند ایران توانست نهادهای قدرت‌محور را با ابزار و سازوکارهای قدرت نرم سازمان‌دهی نماید. پرسش اصلی مقاله آن است که «قدرت نرم سیاست خارجی ایران دارای چه نشانه‌هایی بوده و برای تحقق آن از چه نهادها و سازوکارهایی در

۱. دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران.
hadi_akhondi@yahoo.com

۲. استاد دانشگاه تهران (نویسنده مسئول)، emottaghi@ut.ac.ir

۳. استادیار گروه علوم سیاسی، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران.

Shirzadi2020@yahoo.com

محیط منطقه‌ای استفاده شده است؟» فرضیه مقاله به این موضوع اشاره دارد که «قدرت نرم سیاست خارجی ایران مبتنی بر تغییر در معادله قدرت فراگیر و اثربخش بازیگران مسلط نظام جهانی بوده و ایران از طریق قدرت نرم و نهادهای اجتماعی منطقه‌ای توانست بر تفکر مقاومت در محیط منطقه‌ای نقش اثرگذار داشته باشد.» در تبیین مقاله از رهیافت قدرت نرم به‌عنوان نمادی از نهادگرایی منطقه‌ای سیاست خارجی ایران استفاده می‌شود. روش‌شناسی مقاله مبتنی بر سازوکارهای تحلیل داده‌ها در محیط پیرامونی خواهد بود.

واژگان کلیدی: قدرت نرم، سیاست خارجی، الهام‌بخشی، هنجارهای سیاسی

و راهبردی.

مقدمه

قدرت نرم سیاست خارجی ایران دارای ابعاد ساختاری و منطقه‌ای است. الهام‌بخشی سیاست خارجی ایران در محیط منطقه‌ای شکل گرفته و می‌تواند تأثیر خود را بر موازنه قدرت به‌جا گذارد. مورگنتا در کتاب سیاست میان ملت‌ها می‌نویسد صلح بین‌المللی را نمی‌توان از طریق تحدید حاکمیت ملی حفظ کرد. دیپلماسی می‌تواند ابزاری در دست کشورها باشد تا از طریق آن به صلح نائل گردند. هرچند که دیپلماسی تنها به صلح منجر نمی‌شود؛ بلکه می‌تواند ابزاری در جهت ایجاد جنگ و تنش نیز باشد.

دولتی که می‌خواهد یک سیاست خارجی هوشمندانه و مسالمت‌آمیزی را در پیش گیرد، باید به طور مداوم اهداف خود و اهداف سایر دولت‌ها را از نظر سازگاری یا عدم سازگاری آنها مقایسه کند. انتخاب وسایل و ابزارهای لازم جهت تحقق و پیشبرد دیپلماسی هوشمندانه ضروری است، البته این نوع دیپلماسی مورد نظر مورگنتا اشاره به دیپلماسی رسمی و سنتی دارد که روابط مقامات دولت‌ها را با یکدیگر در قالب تشریفات و آداب دیپلماتیک رقم می‌زند (مورگنتا، ۱۳۹۷:

۸۴۸).

قدرت نرم و کارایی سیاست خارجی ایران در محیط منطقه‌ای به آن بستگی دارد که بدانیم چگونه پیام خود را به گوش گروه‌های اجتماعی و لایه‌های عمومی مردم منطقه برسانیم. بسیاری از صاحب‌نظران معتقدند هدف دیپلماسی عمومی این است که بر روی ادراک و شیوه زندگی مردم و همچنین سیاست‌های دولت‌های خارجی اثر بگذارد. الهام‌بخشی و هنجارسازی سیاست خارجی ایران می‌تواند زمینه لازم برای شکل‌گیری انگاره‌های دینی و آرمانی در محیط منطقه‌ای را به وجود آورد. رسانه و فضای ارتباطی، نقش مؤثری در جهت تحقق اهداف سیاست خارجی ایران در محیط منطقه‌ای و بین‌المللی خواهد داشت. انگاره‌های تفکر ایرانی می‌تواند تأثیر خود را در سیاست خارجی بازیگران به‌جای گذارد. سیاست خارجی دولت‌ها متأثر از این نوع دیپلماسی عمومی است و عدم توجه به آن می‌تواند برای کشورها زیان‌بار باشد. در دیپلماسی عمومی نه تنها حکومت‌ها، بلکه مردم سایر کشورها مورد خطاب‌اند. در این نوع از دیپلماسی، دولت‌ها و نهادهای مرتبطشان از روش‌های مختلفی برای تبلیغ اهداف خویش در جهان استفاده می‌کنند (کوشکی، شفيعی و غضنفری، ۱۳۹۸: ۲۹).

۱. تبارشناسی و تحول کارکردی مفهوم دیپلماسی عمومی

دیپلماسی عمومی در ایران به دیپلماسی همگانی و دیپلماسی مردم‌محور نیز اطلاع می‌شود. مفهوم دیپلماسی عمومی هم اطلاق به مردم دارد و هم در رابطه با کلیه ابزارهایی که در این دیپلماسی استفاده می‌شود. طبق روایت آژانس اطلاعات ایالات متحده^۱ دیپلماسی عمومی می‌تواند بر روی اینکه یک کشور چگونه با شهروندان دیگر کشورها ارتباط برقرار کند متمرکز شود. دیپلماسی عمومی درگیر کردن سایر مردم جهان و تحت تأثیر قرار دادن آنهاست. (نیک آئین، ۱۳۸۸: ۳۶۶-۳۶۵)

^۱ USIA.

گرچه پژوهش‌ها نشان می‌دهد که برای نخستین بار «ادموند گولین»^۱ دیپلماسی عمومی را علت و معلول نگاه‌ها و دیدگاه‌های عمومی که طراحی و اجرای سیاست خارجی را تحت‌الشعاع قرار می‌دهند معرفی می‌کند. در واقع چیزی فراتر از دیپلماسی سنتی که محدود به فعالیت دیپلمات‌ها و در چارچوب رسمی تشریفاتی است قلمداد می‌شود.

در عصر جدید نظریه‌پردازانی همانند جوزف نای در صدد برآمدند تا تفسیری کاربردی از دیپلماسی عمومی و سیاست خارجی ارائه دهند. جوزف نای معتقد است اگر قدرت نرم از فرهنگ، ارزش‌ها و سیاست خارجی ملتی ناشی می‌شود، پس دیپلماسی عمومی ابزاری است که حکومت‌ها برای بسیج منابع، برای ارتباط و جذب مردم کشورهای دیگر و نه صرفاً حکومت‌ها از آنها استفاده می‌کنند. از دیدگاه جوزف نای، یک دیپلماسی عمومی اثربخش مانند یک خیابان یک طرفه است که علاوه بر سخن گفتن، گوش دادن را هم در برمی‌گیرد (Kerr and Katzman, 2018: 11).

کاربرد قدرت نرم در سیاست خارجی کشورهای جهان غرب از توسعه‌یافتگی ابزاری در عصر جامعه‌ی شبکه‌ای برخوردار شده است. دیپلماسی عمومی در عصر جدید سیاست بین‌الملل از ابعاد و قالب‌های تحلیلی اثربخش در محیط پیرامونی برخوردار گردیده است. در عصر جهانی‌شدن و توسعه و پیشرفت سریع در فناوری ارتباطات و اطلاعات، امکان دسترسی همگان به رسانه، دگرگونی ساختاری و ماهوی را در نظام بین‌الملل رقم زده است. این دگرگونی ساختاری در نظام بین‌الملل، دیپلماسی عمومی را تبدیل به ابزاری نموده که دولت‌ها با توسل به آن بتوانند به اهداف ملی خود در رابطه با دیگر کشورها در صحنه بین‌الملل دست یابند.

^۱ - Edmund gullion

جامعه شبکه‌ای می‌تواند زمینه همبستگی بازیگران را به وجود آورد که دارای اهداف مشترک، هنجارهای مشترک، منافع مشترک و تهدیدات مشترک باشند. جهت‌دهی افکار عمومی، نقش رسانه‌های تصویری، شنیداری و نوشتاری با برد بین‌المللی، تأثیر مهاجرت‌ها، بین‌المللی‌شدن افکار و اندیشه‌ها، گسترش نقش نهادها و سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی، تبادل فرهنگ‌ها، جابه‌جایی و ارتباط آسان نخبگان، درگیرشدن جامعه مدنی در امور سیاسی - بین‌المللی و جهانی‌شدن فرهنگ‌ها از جمله حوزه‌هایی هستند که دیپلماسی عمومی می‌تواند از آنها بهره‌جوید (Katzman, 2021: 7).

۲. کارکرد دیپلماسی عمومی در سیاست خارجی ایران

دیپلماسی عمومی را می‌توان به‌عنوان بخشی از شکل‌بندی رفتار سیاسی بازیگرانی دانست که از قابلیت لازم برای اثربخشی در محیط پیرامونی برخوردارند. دیپلماسی عمومی می‌تواند زمینه لازم برای همکاری‌های چندجانبه کشورها براساس قالب‌های معنایی و کارکردی را به وجود آورد. دیپلماسی عمومی زیربنای مدیریت خارجی ایران در صدور انقلاب و الهام‌بخشی سیاست خارجی را در محیط منطقه‌ای عهده‌دار خواهد بود. تنوع نهادهای سازمانی، بیانگر آن است که سیاست خارجی ایران دارای ابعاد فرهنگی، اقتصادی، ایدئولوژیک و راهبردی می‌باشد (هادیان و بلورچی، ۱۳۹۳: ۷۸).

۱-۲. نقش دیپلماسی عمومی در مدیریت روابط خارجی

دیپلماسی عمومی نقش محوری و تعیین‌کننده در مدیریت روابط خارجی دارد. شکل‌بندی رفتار بازیگران در حوزه سیاست خارجی می‌تواند زمینه لازم برای کنش رسمی، غیررسمی و سازوکارهای رسانه‌ای برای اثرگذاری در فضای عمومی را فراهم سازد. شاید بتوان دیپلماسی عمومی را به‌عنوان مدیریت روابط خارجی با دولت‌های دیگر و سایر کنش‌گران روابط بین‌الملل تعریف نمود. سازوکارهای کنش دیپلماتیک تا قبل از جنگ جهانی دوم، اساساً شامل روابط بین دولت‌ها

می‌شد.

تحول تکنولوژیک را می‌توان در زمره سازوکارهایی دانست که زمینه همکاری چندجانبه بازیگران از طریق فضای شبکه‌ای، شبکه مجازی و سازوکارهای فرهنگی را امکان‌پذیر می‌سازد. در سال‌های بعد از جنگ دوم جهانی، حضور بازیگران غیردولتی و جدید در عرصه نظام بین‌الملل، نقش دیپلماسی عمومی در روند سیاست خارجی کشورها را وسعت بیشتری داده است. دیپلماسی عمومی از این جهت اهمیت دارد که رابطه بین قدرت، سیاست خارجی و الگوی کنش بازیگران را با ادبیات اجتماعی پیوند داده و آن را به بخشی از عرصه اثربخشی کنش سیاسی تبدیل می‌کند (Thompson & Thrane, 2017:9).

نقش‌یابی دیپلماسی عمومی در این شرایط حاصل شده که اولاً زمینه برای افزایش تعداد و تنوع کنش‌گران در صحنه روابط بین‌الملل به وجود آمده است. ثانیاً مدیریت روابط خارجی بر اساس شاخص‌هایی همانند بازتولید مفهوم امنیت به حوزه‌های جدیدی انتقال یافته است. ثالثاً به دلیل ظهور مجدد نیروها و حرکت‌های قومی، مذهبی و اقلیت‌ها در صحنه بین‌المللی، خروج انحصار اعمال سیاست خارجی از وزارت خارجه، افزایش نهادها و کنشگران غیردولتی طرف مخاطب دستگاه دیپلماسی و غیره، دیپلماسی عمومی بیشتر از دیپلماسی سنتی به عرصه نظام بین‌الملل وارد شده است (رضایی، آدمی و امام‌جمعه‌زاده، ۱۳۹۹: ۲۵).

مدیریت روابط خارجی کشورها نیازمند طیف مختلفی از ابزارهای سیاسی و اقتصادی است. در این فرآیند جمهوری اسلامی نیز بخشی از فعالیت‌های دستگاه‌های سیاست خارجی خود را در قالب دیپلماسی عمومی تعریف کرده است. حوزه‌های مدیریت روابط خارجی از طریق دیپلماسی عمومی بر اساس سازوکارهای کنش همکاری‌جویانه حاصل می‌شود. تحقق این امر نیازمند تقسیم کار حوزه دیپلماتیک و عرصه‌های کنش راهبردی خواهد بود (Ziabari, 2021).

هر گونه رفتار بازیگران بر اساس معادله قدرت و در فرآیند مدیریت سیاست خارجی و دیپلماسی عمومی، نیازمند هماهنگی بین دستگاه‌ها و نهادهای داخلی فعال در امور بین‌الملل، برقراری ارتباطات با محافل غیررسمی پرنفوذ خارجی، ارتباط با مراکز آموزشی، دانشگاه‌ها و کانون‌های فکری خارجی، تسهیل امور اقتصادی، تجاری و بازرگانی خارجی و انجام امور کنسولی خواهد بود. در چنین فرآیندی هر یک از دستگاه‌ها و نهادهای اجرایی می‌توانند بخش‌های مختلف دیپلماسی عمومی را تشکیل دهند (رحمانی، ۱۳۹۴: ۶۸).

در مدیریت اجرایی دیپلماسی عمومی ابزارهایی به کار گرفته می‌شود که آن را متفاوت از دیپلماسی سنتی می‌سازد. ابزارهای قدرت و کنش راهبردی کشورها عموماً ماهیت عام و فراگیر دارد. این امر نه تنها طیف گسترده‌ای از مقامات و مسئولین، بلکه یک ملت، افکار عمومی داخلی و سایر کشورها را نیز تحت تاثیر قرار می‌دهد. نقش‌یابی دیپلماسی عمومی و بهره‌گیری از سیاست خارجی در این فرآیند، با توجه به تغییر ساختار نظام بین‌الملل و اهمیت یافتن مسائل نوظهور نظام جهانی همانند حقوق بشر و محیط زیست از اهمیت و اثرگذاری ویژه‌ای برخوردار شده است (حیدری و میرغیاتی، ۱۳۹۹: ۵۵).

مدیریت روابط خارجی در شرایطی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است که واحدهای سیاسی بتوانند اهداف خود را بر اساس مخاطبان جدید تعریف کنند. مدیریت دیپلماسی عمومی در سیاست خارجی به‌عنوان تلاشی سازمان یافته و عقلانی محسوب می‌شود. در این فرآیند، هرکشوری منطبق با امکانات، ایدئولوژی-ها، اهداف، تاریخ و تمدن خود می‌تواند در جهت اجرای دیپلماسی عمومی به‌عنوان ابزار سیاست خارجی و تامین‌کننده منافع ملی کشورها گام بردارد.

۲-۲. کارگزاران دیپلماسی عمومی در سیاست خارجی

دیپلماسی عمومی دارای طیف متنوعی از کارگزاران دولتی و غیردولتی است.

بنابراین طبیعی به نظر می‌رسد که رویکرد و انگاره مقامات کشورها و مسئولین با

شناختی که از ملت خود، مردم منطقه و یا کشور مقصد دارند، می‌توانند برنامه‌هایی را جهت اثرگذاری بر مردم و افکار عمومی تعریف کنند. علاوه بر وزارت امور خارجه که دستگاه اصلی دیپلماسی هر کشوری است، سایر نهادها نیز می‌توانند در امر دیپلماسی عمومی نقش موثری را ایفا نمایند (Salvin, 2020: 9).

اولین و اصلی‌ترین کارگزار دیپلماسی عمومی در تمامی کشورها را وزارت امور خارجه در برمی‌گیرد. وزارت امور خارجه آمریکا هم اکنون از طریق «صدای آمریکا» موسوم به VOA تلاش می‌کند تا مواضع و سیاست‌های خود را با طیف گسترده‌ای از کشورها مرتبط سازد. سخنگوی وزارت امور خارجه بخشی از سازوکارهای دیپلماسی عمومی را عهده‌دار می‌شود. در واقع واحدهای سیاسی و کارگزاران اجرایی آنان دریافتند که در نظام بین‌الملل و فرآیند سیاست خارجی، دیپلماسی عمومی فراتر از حالت رسمی و تشریفاتی آن است و نیاز به سازوکارهای کنش ارتباطی دارد.

رسانه‌ها را می‌توان به‌عنوان دومین ابزار دیپلماسی عمومی دانست. رسانه می‌تواند رابطه بین مردم، نظام سیاسی و شکل‌بندی قدرت را منعکس سازد. موضوع مشارکت سیاسی را می‌توان در زمره فرآیندهایی دانست که زمینه شکل‌گیری کنش ارتباطی کشورها را از طریق رسانه و فضای مجازی امکان‌پذیر می‌سازد. در عصر جدید، مردم نیز در ملل مختلف درگیر امور سیاسی-اجتماعی کشور خود هستند؛ شبکه‌های ارتباطی و کنش ارتباطی دیپلماسی عمومی قادر خواهد بود تا موج‌های سیاسی جدیدی را ایجاد کرده و از این طریق فضای ذهنی انتقادی یا حمایتی را سازماندهی کند.

۲-۳. نهادهای اجتماعی و دیپلماسی عمومی سیاست خارجی

دیپلماسی عمومی در شرایطی می‌تواند از قابلیت و اثربخشی لازم برخوردار باشد که بتواند زمینه‌های لازم برای کنش نهادی را به وجود آورد. دیپلماسی عمومی پایدار به‌عنوان ابزار سیاست خارجی می‌بایست با نهادهای فرهنگی کنش ارتباطی

درهم تنیده‌ای داشته باشد. خروجی دیپلماسی عمومی را می‌توان ایجاد فضای ذهنی و ادراکی برای کارگزارانی دانست که آنان را قادر می‌سازد تا اهداف منافع خود را از طریق سازوکارهای کنش ارتباطی تحقق بخشند (صالحی خنار و اختیاری، ۱۳۹۵: ۴۵).

نهادینه سازی فرآیند دیپلماسی عمومی از این جهت اهمیت دارد که به گونه تدریجی ماهیت علمی، ساختاری و نهادی پیدا خواهد کرد. نهادهای دیپلماسی عمومی قادر خواهد بود تا درک دقیق‌تری از الگوی کنش مجریان سیاسی سایر کشورها را ارائه دهد. علمی سازی کنش ارتباطی زمینه «مدیریت ادراک» را به وجود می‌آورد. مدیریت ادراک از این جهت اهمیت دارد که رابطه متقابل بین سیاست، قدرت، جامعه و الگوی کنش کارگزاران را از طریق نهادینه سازی الگوی دیپلماسی عمومی فراهم می‌سازد.

شکل‌بندی‌های نهادی دیپلماسی عمومی عامل اصلی پایداری معادله قدرت نرم برای اثرگذاری در افکار عمومی داخلی و سیاست بین‌الملل خواهد بود. ایالات متحده از سازوکارهای قدرت نرم برای ایجاد موج‌های انتقادی در ارتباط با سیاست خارجی ایران بهره گرفته است. تولید چنین موج‌هایی بدون نهادینه سازی دیپلماسی عمومی امکان پذیر نخواهد بود. در چنین شرایطی است که کارگزاران هر کشور می‌توانند از قابلیت‌های نهادی بهره گرفته و سوژه مورد نظر خود را تحت تاثیر قرار دهند.

نهادینه سازی فرآیند دیپلماسی عمومی ارتباط مستقیمی با بسیاری از تحولات سیاسی روز دنیا ناشی از فشار و اثرگذاری مردم بر مجریان سیاسی خود دارد. نهادینه سازی کنش سیاست خارجی بر اساس سازوکارهای دیپلماسی عمومی در زمانی از پایداری برخوردار است که دولت‌ها بتوانند با برقراری ارتباطات فراملی با مراکز علمی، دانشگاهی و فرهنگی کشورهای دیگر اهداف خود را ارتقا داده و به این ترتیب چهره مثبتی از کشور، تاریخ و تمدن خود ارائه دهند.

دومین مطلوبیت نهادینه سازی دیپلماسی عمومی آن است که زمینه حداکثرسازی کنش ارتباطی کشورها با یکدیگر را امکان پذیر می‌سازد. کنش ارتباطی می‌تواند ماهیت اجتماعی، فرهنگی و ساختاری داشته باشد. هر یک از نهادهای دیپلماسی عمومی بر اساس چگونگی کنش ارتباطی می‌تواند زمینه لازم برای اثربخشی پایدار در محیط هدف را به وجود آورد. توضیح آنکه ایدئولوژی‌ها سازی نهادهای دیپلماسی عمومی می‌تواند اعتبار و تصویری مثبت از اهداف عمومی کشور در نزد گروه‌های مخاطب به وجود آورد.

هر گونه ایدئولوژیک سازی دیپلماسی عمومی و نهادهای عمومی مربوط به آن زمینه پایداری اهداف یک دولت در بین گروه های مخاطب ملی و فراملی را در سطح بیشتری تصویر می‌کند. موضوع مربوط به مسئولیت حمایت یکی از نشانه‌های ادراکی سیاست خارجی ایدئولوژیک با اهداف کنترل محیط پیرامونی خواهد بود. الهام بخشی سیاست خارجی بدون نهادینه سازی دیپلماسی عمومی امکان پذیر نمی‌باشد. نهادها در شرایطی بقا و تداوم خواهند داشت که بتوانند اهداف خود را ایدئولوژی‌ها نموده و ضرورت انجام آن را به‌عنوان یکی از ابزارهای ایجاد صلح و امنیت معرفی نمایند.

۳. دیپلماسی عمومی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران

دیپلماسی عمومی در هر کشوری تابعی از شکل‌بندی ساختاری و فرهنگی آن خواهد بود. دیپلماسی عمومی سیاست خارجی کشورهای جهان غرب بر اساس نشانه‌های اثبات‌گرایی رسانه‌ای و فرهنگی شکل گرفته است. کنش دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران نیز مبتنی بر تحرک نهادهایی است که بتواند نشانه‌هایی از الهام بخشی را در فضای سیاست بین‌الملل منعکس سازد. به طور کلی می‌توان تاکید داشت که عنصر فرهنگ و جذابیت آن نقش بسزایی در دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی داشته است.

در چنین فرآیندی است که جمهوری اسلامی ایران می‌تواند از فرهنگ تمدنی

وتاریخی خود با ملل فارسی زبان و هم از عنصر اسلام در رابطه با آنها و اثرگذاری ذهنی و ادراکی بهره‌مند شود. برخی از کشورها تلاش دارند تا برای مقابله با سیاست رسمی ایران از عنصر قومی، زبانی، مذهبی و نژادی استفاده نمایند درحالی‌که ایران دارای نشانه‌هایی از تنوع فرهنگی به موازات همبستگی تاریخی و ملی است. بنابراین عناصر فرهنگی، نژادی و تاریخی در صورتی که بتوانند درست به کار گرفته شوند برای دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران به مثابه یک امتیاز مثبت تلقی می‌شود.

۳-۱. سیاست فرهنگی دیپلماسی عمومی ایران

شاید بتوان به این موضوع اشاره داشت که محور اصلی دیپلماسی عمومی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر نشانه‌هایی از سیاست فرهنگی است. از منظر کنت تامپسون و سوجت موکو، دولت‌ها از طریق سیاست فرهنگی سه هدف عمده را دنبال می‌کند. هدف اول در دیپلماسی عمومی سیاست خارجی فرهنگ‌محور ایران را سازماندهی نهادهایی خواهد داشت که مبتنی بر جهت‌گیری علمی، فرهنگی، ایدئولوژیک و هنجاری برای مقاومت در برابر نظام سلطه خواهد بود.

دومین هدف دیپلماسی عمومی سیاست خارجی ایران معطوف به سازماندهی و ایجاد نهادهای علمی و فرهنگی جدیدی بوده که به منظور برقراری روابط پایدارتر و صمیمیت بیشتر میان جوامع مختلف شکل گرفته و فعالیت داشته است. چنین نهادهایی آثار و پیامد خود را در شکل‌بندی روابط اجتماعی و بینافرهنگی جمهوری اسلامی و بسیاری دیگر از کشورها به اجرا خواهد گذاشت. نهادهای فرهنگی می‌تواند نتایج و پیامدهای سیاسی برای کشورها ایجاد کند (Rezaian, 2021: 8).

سومین هدف دیپلماسی عمومی سیاست خارجی ایران بهره‌گیری از سازوکارهای سیاست فرهنگی و دیپلماسی فرهنگی برای ایجاد شبکه قدرت

سیاسی و ساختاری می‌باشد. آنچه را که در بسیاری از کشورهای منطقه در قالب انصارالله، حزب الله و حشدالشعبی به کار گرفته شده را می‌توان به‌عنوان شکل خاصی از کنش تاکتیکی و تصویرسازی دانست که مبتنی بر تحرک ژئوپلیتیکی از طریق شکل‌بندی‌های فرهنگی بوده است. در چنین شرایطی است که دیپلماسی عمومی و سیاست فرهنگی می‌تواند زمینه تغییر در موازنه قدرت ساختاری و ژئوپلیتیکی را به وجود آورد.

موضوعات دیپلماسی عمومی به گونه تدریجی از تنوع قابل توجهی برخوردار شده است. در این فرآیند می‌توان نشانه‌هایی از دیپلماسی علم، دیپلماسی محیط زیست، دیپلماسی انتقال تکنولوژی و مبادلات آموزشی را مورد توجه قرار داد که هر یک از این موارد می‌تواند تاثیر خود را در معادله قدرت سیاسی و ساختاری به جای گذارد. به این ترتیب می‌توان نشانه‌هایی از کنش ارتباطی در دیپلماسی عمومی سیاست خارجی ایران مشاهده نمود که مبتنی بر شاخص‌ها و نشانه‌های مذهبی، ایدئولوژی و اندیشه جهانی پویا بوده که این امر از قابلیت لازم برای اثربخشی در محیط پیرامون برخوردار است (سلیمی بنی و مجاور شیخان، ۱۳۹۲: ۱۸۰).

نشانه‌های کنش ارتباطی جمهوری اسلامی در محیط منطقه‌ای بیانگر آن است که ایران به‌عنوان کشوری که از هزاران سال ثروت تمدنی و فرهنگی برخوردار بوده و روابط خود با کشورهای دیگر را بر پایه دوستی، روابط و منافع متقابل تنظیم کرده است. دیپلماسی عمومی سیاست خارجی ایران مبتنی بر انتقال تمدن و فرهنگ ایرانی به کشورهای همجوار و پیرامونی بوده است. از آنجایی که جمهوری اسلامی محور اصلی سیاست خود را بر مقاومت قرار داده، مشاهده می‌شود که سیاست مقاومت به‌عنوان بخشی از واقعیت رفتار بازیگران پیرامونی محسوب می‌شود (Garrett, 2021: 3).

۲-۳. نهادهای دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران

دیپلماسی عمومی در جمهوری اسلامی ایران دارای نهادهای متفاوتی بوده که هر نهاد می‌بایست نقش و کارویژه خاصی را عهده‌دار شود. اصلی‌ترین نهاد دیپلماتیک ایران که مسئولیت دیپلماسی عمومی را عهده‌دار است، وزارت امور خارجه می‌باشد. حوزه دیپلماسی عمومی وزارت خارجه می‌بایست نقش موثری در ادراک اجتماعی، منطقه‌ای و بین‌المللی در ارتباط با راهبرد جمهوری اسلامی ایجاد نماید. اثربخشی و مدیریت افکار عمومی محور اصلی حوزه دیپلماسی عمومی وزارت خارجه محسوب می‌شود.

اگر چه میزان اثربخشی این نهاد در حوزه اجتماعی، رسانه‌ای و بین‌المللی بسیار محدود بوده و بخش قابل توجهی از فعالیت‌های تکراری و مواضع غیرحرفه‌ای آن، منجر به ابهام در فضای سیاسی، ساختاری و اجتماعی ایران گردیده است. دیپلماسی عمومی وزارت امور خارجه می‌بایست نقش موثری در جذب افکار عمومی کشورهای دیگر و ارائه تصویری مثبت از کشور به آنها داشته باشد. در چنین فرآیندی است که تقویت توان رسانه‌ای به عنوان بخش مهمی از دیپلماسی عمومی حائز اهمیت فراوان است.

دیپلماسی عمومی از این جهت اهمیت دارد که مخاطبین خود را در فضای منطقه‌ای و جهانی جستجو می‌کند. بنابراین بخش دیگری از حوزه دیپلماسی عمومی ایران در وزارت امور خارجه نیازمند آگاهی بخشی و کنش ارتباطی با گروه‌های خارج از کشور است. در این فرآیند، اینترنت بستر بسیار مناسبی برای برقراری ارتباط با مخاطبان در سراسر جهان تلقی می‌شود. در این رابطه کشورها سعی دارند تا با راه‌اندازی سایت‌هایی به زبان کشورهای مورد نظر اطلاعات و اخبار جدیدی را در اختیار مخاطبان خود قرار دهند (ساجدی و ساجدی، ۱۳۹۸: ۱۳۵).

در ایران، نهادهای متعددی به صورت مستقیم و غیر مستقیم بر حوزه سیاستگذاری و اجرای دیپلماسی عمومی در خارج از کشور فعالیت می‌کنند. در

حوزه سیاستگذاری، تلاش عمده کارگزاران اجرایی بر آن است که با برنامه‌ریزی، انتخاب اولویت‌ها و تعیین چارچوب اهداف حیطه فعالیت‌های مورد نظر را در راستای سیاست و اصول کشور تبیین نموده و مجریان دیپلماسی عمومی را برای برقراری ارتباط با مخاطبان مورد نظر هدایت کنند. در حوزه اجرا نیز مجریان با استفاده از روش‌ها، شیوه‌ها و ابزار متنوع و مختلف، اقدام به مجموعه فعالیت‌هایی می‌کنند تا برنامه‌های محول‌شده را محقق سازند (Bakeer, 2019:3).

بخش دیگری از کنش ارتباطی دیپلماسی عمومی وزارت امور خارجه ارتباط مستقیم با تورهای گردشگری و سمینارهای علمی و دانشگاهی دارد. به این ترتیب می‌توان تاکید داشت که افزایش تبادلات دانشگاهی و تبادلات فرهنگی یکی دیگر از ابزارهایی است که جمهوری اسلامی ایران در دیپلماسی عمومی خود از آن بهره جسته است. جذب مسافر و توریست خارجی توسط جمهوری اسلامی ایران و بسترسازی برای صنعت گردشگری یکی دیگر از مواردی است که می‌تواند فرهنگ ایرانی - اسلامی را به ملل مختلف جهان نشان دهد. (داد اندیش و احدی، ۱۳۹۰: ۱۶۹-۱۶۵)

بر این اساس نهادها و سازمان‌هایی چون سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، معاونت بین‌الملل نهاد مقام معظم رهبری، وزارت امور خارجه، معاونت بین‌الملل سازمان صدا و سیما، مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، جامعه المصطفی (ص) العالمیه، مجمع جهانی اهل بیت، بنیاد سعید، شورای عالی انقلاب فرهنگی و معاونت بین‌الملل وزارت علوم، تحقیقات و فناوری را می‌توان به عنوان مهم‌ترین سازمان‌های سیاستگذار و مجری دیپلماسی عمومی دانست.

دولت‌ها در برقراری مناسبات بین‌المللی خود از دیپلماسی عمومی به عنوان یکی از ابزارها بهره می‌گیرند. دیپلماسی عمومی هر کشور در ایجاد تصویر ملی مناسب نزد دیگران و تصحیح برداشت آنها نقشی تعیین‌کننده دارد و می‌تواند در پیشبرد اهداف فرهنگی - سیاسی کشورها به ویژه در مقابله با تهدیدات بین‌المللی

نقش ایفا کنند. دیپلماسی ترجمه، به عنوان شاخه‌ای از دیپلماسی عمومی قلمداد می‌شود (Green and Roth, 2021: 14).

دستگاه‌هایی مانند جامعه المصطفی در کنار سازمان‌هایی چون تبلیغات اسلامی، سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی و... در این امر مؤثر و کوشا بوده و هستند. در واقع دیپلماسی ترجمه اگر به صورت هوشمندانه به کار گرفته شود، می‌تواند در زدودن انگاره‌های منفی از افکار عمومی جهان و خلق تصویری مثبت از فرهنگ و جامعه کشور، مجری دیپلماسی عمومی باشند (شیخ الاسلامی، ۱۳۹۸: ۱).

سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، به عنوان تنها سازمان متولی فعالیت‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در خارج از کشور، در ترویج صلح نقش مهمی را در جامعه جهانی ایفا نموده است. این سازمان علی‌رغم فعالیت‌های فرهنگی متنوع، سالهاست برنامه گفت و گوی ادیان را برای ترغیب و تشویق احترام به حقوق بشر و برقراری صلح و عدالت اجتماعی در جهان دنبال کرده و تلاش می‌کند با هدف گفت‌وگو، به مبانی مشترک دست یابد که این زمینه‌ساز رفع سوء برداشتها و کاهش نزاع‌های بیهوده است.

بخش قابل توجهی از نهادهای دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ماهیت فرهنگی و ایدئولوژیک دارند. نهادهای دیگری همچون معاونت بین‌الملل حوزه علمیه قم، اتحادیه انجمن‌های اسلامی دانشجویان اروپا، نمایندگی مقام معظم رهبری در امور دانشجویان خارج از کشور، انتشارات بین‌المللی الهدی، شورای عالی امنیت ملی، بنیاد ایران‌شناسی و شورای عالی امور ایرانیان خارج از کشور نیز در پیشبرد دیپلماسی عمومی ایران در خارج از کشور نقش دارند. (هادیان و بلورچی، ۱۳۹۳: ۷۸)

در بررسی نهادها و سازمان‌های فعال در دیپلماسی عمومی ایران می‌توان

۲۱ نهادها و ساخت‌هایی همانند: مقام معظم رهبری، ریاست جمهوری، وزارت امور

خارجی، سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، جامعه المصطفی العالمیه، کمیته امداد امام خمینی (ره) و رسانه ملی را به عنوان اصلی ترین نهادهای سیاسی و ساختاری سیاست خارجی جمهوری اسلامی دانست که از انگیزه موثری برای اثربخشی در روندهای دیپلماسی عمومی برخوردارند (Izewicz, 2017: 8).

در نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران، رهبری بالاترین مقام کشور است. بر همین اساس اصلی ترین فرد تصمیم گیرنده در مسائل سیاست خارجی، رهبری می باشد. برخی از این تصمیم ها در قانون اساسی بیان شده است مانند اعلان جنگ و صلح که در روابط خارجی یک کشور از موارد اصلی محسوب می شود.

سخنرانی ها، رفتار و عملکرد رئیس جمهوری در ساختن چهره ایران بسیار مؤثر است. همچنین سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، به طور مشخص متولی دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران است که بخش اصلی دیپلماسی عمومی را تشکیل می دهند. وزارت امور خارجه نیز با تأسیس مرکز دیپلماسی عمومی توجه بیشتری را نسبت به چنین امری نشان داده است. جامعه المصطفی، صدا و سیما و همچنین کمیته امداد امام خمینی (ره) نیز در چارچوب فعالیت های آموزشی، رسانه ای و تبلیغی به دنبال برجسته سازی نقش کشور ایران در جوامع بین المللی هستند (سازمند و براتی، ۱۳۹۳: ۱۲۰).

یکی از ابعاد اصلی دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران، دیپلماسی فرهنگی است که دارای رویکرد تمدنی و ابزاری جهت انتقال پیام انقلاب اسلامی است. بنیانگذار انقلاب، جهت گیری سیاست خارجی را علاوه بر جنبه های سنتی و رسمی، به سوی تماس و ارتباط با توده های مردم سوق داد و آرمان انقلاب را رهایی مستضعفین علیه مستکبرین می دانست. سومین بعد دیپلماسی عمومی کشور، دیپلماسی مبادله است. براساس آن دولتمردان به گسترش مناسبات مردم به مردم موسوم به دیپلماسی شهروندی و نیز مبادلات فرهنگی و دانشگاهی و روابط پایدار با نخبگان دانشگاهی موسوم به دیپلماسی مسیر دو اهتمام می ورزند.

دیپلماسی عمومی می‌بایست به نشانه‌هایی از کنش متقابل در حوزه راهبردی بپردازد. مسأله هسته‌ای ایران که از موضوعات جنجالی سیاست خارجی ایران بوده است، مورد حمله تبلیغاتی و ضدایرانی شبکه‌های خارجی قرار گرفت و به نظر می‌رسد با توجه به افزایش نفوذ رسانه‌های خارجی و ماهواره‌ها در ایران، باید فاصله بین رویکردهای رسانه‌ای داخلی را که از طریق ماهواره‌ها و شبکه‌های سایبری در محیط داخل جریان دارد، به نحوی پر کرد (ساداتی، ۱۳۹۳: ۱۱۰).

۳-۳. جهت‌گیری مقاومت در دیپلماسی عمومی ایران

دیپلماسی عمومی هر کشوری بر اساس جهت‌گیری سیاست خارجی آن واحد سیاسی تعریف و سازماندهی می‌شود. از آنجایی که جمهوری اسلامی ایران دارای جهت‌گیری رادیکال و انقلابی در حوزه سیاست خارجی است، بنابراین طبیعی به نظر می‌رسد که دارای رویکرد مقاومت در برابر نظام سلطه و کارگزاران منطقه‌ای آن باشد. هر گونه جهت‌گیری سیاست خارجی می‌بایست از طریق سازوکارهای اجرایی تقویت شود (Nye, 1990: 5).

یکی از عرصه‌های اصلی سیاست خارجی ایران را می‌توان بهره‌گیری از سازوکارهایی دانست که منجر به ارتقای قابلیت و شکل‌بندی رفتاری ایران در عرصه مقاومت گردیده است. بخش قابل توجهی از ابزار سیاست خارجی ایران برای ارتقای مقاومت، ماهیت اجتماعی، فرهنگی و راهبردی داشته است. ابزارهای فرهنگی می‌تواند زمینه لازم برای تحول نقش منطقه‌ای ایران در محیط پیرامونی را به وجود آورد. مقاومت محور اصلی معادله قدرت ایران در محیط پیرامونی محسوب می‌شود.

رابطه در هم‌تنیده‌ای بین مقاومت و سیاست فرهنگی جمهوری اسلامی ایران وجود دارد. شکل‌گیری جنبش‌های اجتماعی یکی از نشانه‌های اصلی مقاومت در محیط پیرامونی خواهد بود. سوژه اصلی مقاومت در سیاست فرهنگی دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی را بازیگرانی شکل می‌دهند که از قابلیت لازم برای

اثر بخشی در محیط پیرامونی برخوردارند. گسترش جنبش مقاومت و تبدیل آن به ساختار سیاسی و اجتماعی اثر بخش در محیط پیرامونی مشاهده می‌شود (پوراحمدی و دیگران، ۱۳۸۹: ۵۲).

انگاره مقاومت در سیاست خارجی ایران از این جهت اهمیت دارد که تحرک ژئوپلیتیکی جمهوری اسلامی در محیط پیرامونی‌اش ارتقا خواهد یافت. با نگاهی به فعالیت‌های جمهوری اسلامی ایران در زمینه‌های گوناگون فرهنگی، اجتماعی و حتی سیاسی می‌توان دریافت که این مجموعه از فعالیت‌ها در چارچوب دیپلماسی عمومی تعریف می‌شود. بخشی از رسانه‌های ارتباطی ایران معطوف به اتخاذ سازوکارهایی برای انتقال مبانی اندیشه‌ای و فرهنگی به محیط پیرامون بوده است. سیاست فرهنگی، آموزشی، ارتباطی و رسانه‌ای ایران شباهت بسیار زیادی با سایر کشورها و گروه‌های انقلابی در قرن بیستم داشته است. به طور مثال، انگاره ذهنی نظام‌های سیاسی انقلابی آن است که محیط پیرامونی در انتظار آموزه‌های فرهنگی اثر بخش بوده و باید آنان را برای تحقق چنین اهدافی آماده سازند. در این فرآیند، اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی در صدد برآمد تا زمینه شکل‌گیری مراکز دانشگاهی ایدئولوژیک همانند «دانشگاه دوستی خلق‌ها» موسوم به دانشگاه پاریس لومومبا را فراهم سازد. بخش قابل توجهی از دانشجویان این دانشگاه را گروه‌های انقلابی کشورهای آسیایی و آفریقایی تشکیل می‌دادند.

در چنین شرایطی است که فعالیت رسانه‌ای ایران با جهت‌گیری انقلابی و در جهت توسعه اندیشه مقاومت شکل گرفته و تداوم یافته است. در این ارتباط، فعالیت‌های رسانه‌ای ایران مبتنی بر پخش برنامه‌های فرا مرزی و فعالیت شبکه‌های خبری به زبان‌های عربی و انگلیسی و دیگر زبان‌ها، آموزش زبان فارسی در داخل و خارج از کشور بوده است. چنین اقدامات و کنش‌هایی در قالب فعالیت‌های فرهنگی سفارتخانه‌های ایران در کشورهای مختلف و برخی از تلاش‌ها برای جذب دانشجویان خارجی در ایران همگی بخش‌هایی از فعالیت‌هایی است که در راستای

دیپلماسی عمومی تعریف می‌شوند (ساداتی، ۱۳۹۳: ۱۰۵).

۳-۴. موضوعات دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران

دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی، طیف گسترده‌ای از موضوعات را در بر می‌گیرد. هر بحران منطقه‌ای و بین‌المللی به‌گونه‌ای مستقیم و غیرمستقیم منجر به واکنش ایران می‌شود. ایران تلاش دارد تا شکل جدید از معادله قدرت در سیاست بین‌الملل را پیگیری نموده که بر این اساس زمینه ظهور چالش‌های جدید را اجتناب‌ناپذیر می‌سازد. ایران عموماً درگیر موضوعاتی می‌شود که نشانه‌ای از تضادهای سیاسی با مداخله‌گرایی، گسترش و توسعه‌گرایی ایالات متحده در محیط منطقه‌ای دارد.

۲-۴-۱. دیپلماسی عمومی ایران و برجام

اولین موضوع دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی در دوران جدید را می‌توان مربوط به مذاکرات هسته‌ای و سازوکارهایی دانست که در روابط ایران با قدرت‌های بزرگ انعکاس داشته است. توضیح این که قدرت‌های بزرگ عموماً از ابزارها و قابلیت‌های متنوعی برای ایجاد چالش در برابر دیگران از جمله ایران برخوردار بوده و این امر چالش‌های جمهوری اسلامی برای مقابله با تهدیدات ایالات متحده را بیشتر و فراگیرتر می‌سازد (مدآبادی و جعفری‌نژاد، ۱۳۹۳: ۲۱۵). در ارتباط با موضوع فعالیت هسته‌ای ایران، ایالات متحده تلاش نمود تا زمینه لازم برای محدودسازی تحرک ژئوپلیتیکی ایران را به‌وجود آورد. کاهش نقش ایران در فضای منطقه‌ای یکی از اهداف سیاست خارجی ایالات متحده بوده است. در چنین شرایطی طبیعی به‌نظر می‌رسد که دیپلماسی عمومی ایران براساس کنشگری متوازن با نهادهای بین‌المللی شکل گیرد. سیاست خارجی دولت حسن روحانی مبتنی بر سازوکارهای همکاری‌جویانه با نهادهای بین‌المللی جهت عادی‌سازی روابط با ایران بوده است (شفیعی، ۱۳۹۷: ۷).

کنش تهاجمی تعریف کند. دولت روحانی در صدد برآمد تا چهره‌ای متفاوت از انگاره غربی در سیاست خارجی ایران را منعکس سازد. سیاست خارجی دولت حسن روحانی را می‌توان حول محورهایی همچون تعامل‌گرایی، احترام متقابل، دیپلماسی برد-برد، نفی خشونت و افراط، تنش‌زدایی، منطقه‌گرایی و حمایت از مظلوم ارزیابی کرد. هر یک از موضوعات یاد شده بخشی از واقعیت‌های کنش متقابل ایران در برابر سیاست تهدید امریکا بوده است.

دولت اعتدال از نظر رئیس‌جمهور روحانی به این معنا است که در سیاست خارجی، رهیافت‌های افراطی در هدایت روابط خارجی جمهوری اسلامی ایران با دیگر کشورها کنار می‌رود. در همین چارچوب حسن روحانی رئیس‌جمهوری اسلامی ایران اینگونه مطرح کرده است که: «در پی تعامل مؤثر و سازنده با جهان خارج خواهیم بود، بر ایجاد اعتماد متقابل با همسایگان و دیگر بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی متمرکز خواهیم شد و می‌کوشیم تا سیاست خارجی خود را بر مبنای کمک به توسعه اقتصادی کشور بازتعریف نماییم.» (حسینی و شگری مقدم، ۱۳۹۴: ۶۱۹-۶۱۸)

محور اصلی دیپلماسی ایران در ارتباط با فعالیت هسته‌ای را باید بهره‌گیری از سازوکارهای مربوط به همکاری‌های چندجانبه و تعامل‌گرایی با نهادهای بین‌المللی دانست. ایران در صدد برآمد تا ادراکی جدید و همکاری‌جویانه در ارتباط با فضای سیاسی و منطقه‌ای به وجود آورد. پرداختن و توجه به عناصر سازنده گفتمان اعتدال می‌تواند سرنخ‌های خوبی در رابطه با دیپلماسی عمومی دولت حسن روحانی بدهد. کلمات و جملاتی که عمدتاً در ادبیات رئیس‌جمهوری و مقامات او پررنگ است (عالیشاهی و فروزان، ۱۳۹۹: ۲۵).

از جمله تعامل و احترام متقابل که برای جهانیان جذابیت دارد. توجه به منطقه‌گرایی و حمایت از مظلوم می‌تواند در چارچوب رویکردهای خاورمیانه‌ای ایران در منطقه نیز صدق کند. همچنین نقش همکاری‌ها و دیپلماسی برد-برد را

مطرح می‌سازد. حسن روحانی پس از سخنان دونالد ترامپ مبنی بر خروج از برجام گفت: «از این پس برجام توافقی بین ایران و پنج کشور امضا کننده آن نخواهد بود. تصمیم ترامپ آغاز یک جنگ روانی علیه ایران بود و مردم قهرمان ما تحت تأثیر این جنگ روانی قرار نخواهند گرفت.»

رئیس شورای امنیت ملی تأکید دارد که: «دولت ایران طبق اذعان آژانس بین‌المللی انرژی اتمی به تعهد خود وفادار بوده و به همه تعهداتی که در برجام آمده، عمل کرده است؛ اما امروز شاهد آن هستیم که کشوری که به تعهدات بین‌المللی احترام نمی‌گذارد کیست؟ برجام توافق بین ایران و آمریکا نبوده که آمریکا بخواهد اعلام کند از این توافق خارج می‌شود. برجام یک توافق چندجانبه و بین‌المللی بوده است. مردم ما در این دقایق شاهد بودند که تنها رژیم‌هایی که از مواضع ترامپ حمایت کرد رژیم نامشروع صهیونیستی بود، همان رژیم‌هایی که دانشمندان هسته‌ای ما را به شهادت رساند.» (خبرآنلاین، ۱۸ اردیبهشت ۱۳۹۷).

روحانی در تیر ۱۳۹۷ در نشست با تجار و فعالان اقتصادی ایران و سوئیس گفت: برخی دنبال فرا سرزمینی کردن رفتارهای غیر قانونی خود هستند. وظیفه ما همکاری در چارچوب قوانین بین‌الملل، صلح و منافع ملت‌هاست. همچنین روحانی تأکید کرد یکجانبه‌گرایی در هیچ‌کدام از بخش‌های سیاسی، اقتصادی، علمی و زیست‌محیطی راهگشا نیست. وی با اشاره به اینکه اساس سیاست جمهوری اسلامی ایران همواره تعامل سازنده با جهان است، اظهار داشت: «ما در دوران مذاکرات هسته‌ای و پس از توافق برجام به خوبی نشان دادیم که به هرعهده‌ای که می‌بندیم پایبند خواهیم بود. یکی از ویژگی‌های فرهنگی و ارزشی ایرانیان در طول تاریخ حاکم بودن خصوصیات وفای به عهد به عنوان پایه اعتماد در روابط بین ملت‌ها و دولت‌ها بوده و هست. به دنیا اعلام می‌کنیم که ایران به قوانین بین‌المللی و معاهدات عدم اشاعه پایبند بوده و خواهد بود و همکاری‌های خود با سازمان‌های بین‌المللی از جمله آژانس بین‌المللی انرژی اتمی ادامه خواهد داد.» (مشرق، ۱۲ تیر ۲۷

(۱۳۹۷).

۲-۴-۲. دیپلماسی عمومی ایران و مقابله با تحریم‌های اقتصادی

دومین موضوع دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران مربوط به تلاش برای مشروعیت‌یابی بین‌المللی در فضای سیاسی و راهبردی بوده است. ایالات متحده در صدد برآمد تا بسیاری از بانک‌ها و نهادهای مالی ایران را در وضعیت تحریم اقتصادی قرار دهد. آمریکا در ادامه تلاش‌هایش در راستای اعمال فشار حداکثری بر مردم ایران، ۱۸ بانک ایرانی را تحریم کرد. در همین خصوص رئیس‌جمهور در گفت‌وگو با عبدالناصر همتی رئیس کل وقت بانک مرکزی، تلاش‌های آمریکا برای ایجاد موانع و مشکلات جدی در حمل و نقل ارزی برای تأمین دارو و غذا را ظالمانه، تروریستی و غیر انسانی خواند و تأکید کرد که آمریکایی‌ها تاکنون هرکاری علیه ملت بزرگ ایران می‌توانستند انجام دادند و با این نوع اقدامات ضد انسانی و حقوق بشری نمی‌توانند مقاومت ملت ایران را بشکنند. (روزنامه همشهری آنلاین، ۱۸ آبان ۱۳۹۹).

رئیس سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی در سخنرانی خود در همایش بین‌المللی «اسلام در جهان فراگیر» که دوم مهرماه ۱۳۹۸ در مسکو برگزار شد گفت: «تحریم‌ها و تصمیم گرفتن به جای دولت‌ها، نقش آشکار حقوق بین‌الملل و بشریت است.» وی با بیان اینکه اسلام دین جهانی است، اظهار کرد: از روزی که پیامبر عظیم‌الشان اسلام، ندای رسالت سر داد، جامعه بشری را خطاب قرار داد. (سایت سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، ۲ مهر ۱۳۹۸)

ایوان ساکو دبیرکل اجرایی شورای جهانی کلیساها در ژنو در پاسخ به ابوذر ابراهیمی ترکمان رئیس سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی (در رابطه با نامه این سازمان در مورد تحریم‌های آمریکا علیه ایران) بیان داشت: «در لغو تحریم‌ها علیه مردم ایران، همراه و هم‌صدا هستیم. از اینکه توانستیم با دیگر سازمان‌های مسیحی درخواست لغو تحریم‌ها علیه ایران و سایر کشورهایی که متحمل سختی‌های زیادی

شده‌اند، همراه و هم‌صدا شویم، بسیار خرسندم. ما همچنان به دعا‌های خود برای مردم ایران و برای برقراری عدالت و صلح برای تمام مردم منطقه ادامه می‌دهیم. یکی دیگر از سازمان‌هایی که در روند مقابله با تحریم‌های اقتصادی ایران، از سازوکارهای مربوط به دیپلماسی عمومی بهره گرفت، جامعه‌المصطفی بود. جامعه‌المصطفی در دوره ترامپ تحریم شد. سازمان و یا جامعه‌ای که در ترویج علوم اسلامی کوشا است مورد محدودیت آمریکا و رژیم تحریمی‌اش قرار گرفت. وزارت خزانهداری آمریکا اعلام کرد دانشگاه بین‌المللی جامعه‌المصطفی را به فهرست نهادهای تحت تحریم دفتر کنترل دارایی‌های خارجی (اوفک) که از نهادهای زیر مجموعه این وزارت خانه به شمار می‌روند اضافه نموده است. جامعه‌المصطفی در پی اقدام دولت آمریکا در تحریم این دانشگاه بین‌المللی، بیانیه‌ای صادر کرد و در آن نوشت که اقدام اخیر دولت آمریکا در اعلام تحریم دانشگاه بین‌المللی مصطفی، یک بار دیگر خوی سلطه‌جویی و منس استکباری این دولت را نمایان کرد.

برخی دیگر از نهادهای اجتماعی و اقتصادی ایران همانند کمیته امداد امام خمینی، درصدد برآمدند تا جلوه‌هایی از حقانیت ایران را در فضای اجتماعی بین‌المللی به‌ویژه کشورهای جهان سوم منعکس سازند. تلاش‌های سازمان‌یافته کمیته امداد از این جهت اهمیت دارد که توانست نشانه‌هایی از حقانیت ایران در فضای ادراکی بین‌المللی و منطقه‌ای را منعکس نموده اما طبیعی‌است که چنین نهادهایی قادر به اثرگذاری تعیین‌کننده در سیاست اقتصادی و راهبردی کشورهای قدرتمند و مؤثر نظام جهانی ندارند.

روندهای شکل‌گرفته در حوزه دیپلماسی عمومی نشان می‌دهد که ایران از نهادهای مؤثر برای مقابله با تهدیدات بین‌المللی برخوردار است. دولت‌های ملی از طریق تمرکز و تکیه بر عناصر فرهنگی و هویتی در ابعاد گسترده‌ای در اذهان ملل دیگر تاثیر گذاشته و در راستای همسو سازی سیاست‌های خود با دیگران گام

برمی‌دارند. در زمانه جدید، دیپلماسی نه تنها به شکل تشریفاتی و رسمی، بلکه از طریق فعالیت‌های فرهنگی نیز دنبال می‌گردد. از طریق این نوع از دیپلماسی، صلح و همگرایی بیشتری ایجاد شده و آرامش‌های بلند مدت‌تری تضمین می‌شود (Nye, 2002: 6).

جمهوری اسلامی ایران، با درک اهمیت و ضرورت‌های این نوع از دیپلماسی، در صدد بهره‌برداری از مزایای دیپلماسی عمومی است. این کشور به طرق مختلف در این بخش از دیپلماسی فعالیت دارد. ایران، فعالیت‌های رسانه‌ای شبکه‌ای و ماهواره‌ای خود را علاوه بر صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران به خارج از مرزهای ملی خود گسترش داده است. برنامه‌های آموزشی، فرهنگی و حتی خبری که به چند زبان زنده دنیا پخش می‌شود یکی از ابزارهای مهم ایران برای مواجهه با تهاجم فرهنگی دشمنان این سرزمین است. رسانه، هم ابزار تهدید است و هم ابزار بهره‌برداری مثبت برای دولت‌ها؛ بنابراین رسانه ابزاری برای احقاق قدرت نرم و تصویرسازی مثبت در جهت اهداف خاص است.

نتیجه:

دیپلماسی عمومی در هر کشوری تابعی از سازوکارهای نهادی، هنجاری و ساختاری می‌باشد. سیاست خارجی ایران برای ارتقای موقعیت خود نیازمند بهره‌گیری از ابزارها و سازوکارهایی است که بتواند سطح جدیدی از قالب‌های همکاری‌جویانه را شکل داده و بر این اساس زمینه‌بازدارندگی تهدیدات را فراهم سازد. کشوری همانند ایران که با طیف گسترده‌ای از تهدیدات اقتصادی و ژئوپلیتیکی روبه‌رو است، نیازمند ایجاد قابلیت‌ها و ابزارهایی برای مهار، محدودسازی و مقابله با تهدیدات خواهد بود.

محور اصلی دیپلماسی عمومی ایران را مقاومت شکل می‌دهد. مقاومت ماهیت هنجاری، ساختاری و ژئوپلیتیکی دارد. شکل‌گیری فرایند مقاومت نیازمند بهره‌گیری از سازوکارهایی است که زمینه لازم برای الهام‌بخشی در محیط منطقه‌ای

را امکان‌پذیر می‌سازد. به هر میزان قابلیت ایران در محیط منطقه‌ای افزایش بیشتری پیدا کند، طبیعی است که زمینه ارتقاء قدرت نرم ایران نیز در مقیاس بیشتری فراهم می‌گردد. اقتصاد سیاسی ایران تحت تأثیر نشانه‌هایی از محدودیت‌های بین‌المللی بوده و تحریم‌های اقتصادی آمریکا چنین محدودیت‌هایی را افزایش داده است.

تهدیدات علیه ایران عموماً ماهیت اتهام‌گرایی دارد. بخش قابل توجهی از مقام‌ها و کارگزاران دولت آمریکا در دوره‌های مختلف به این موضوع اشاره دارند که ایران می‌تواند تولید سلاح‌های هسته‌ای در آینده را دنبال کند. ترامپ اظهار کرد که در تلاش است تا گامی قوی‌تر را برای تفسیر دقیق‌تر این توافق بردارد، چرا که محدودیت‌های موجود در برجام از نظر آمریکا ناکافی است. همچنین اعلام کردند که فعالیت‌های موشکی ایران به ویژه موشک دوربرد بالستیک و استراتژی‌های تهاجمی ایران، در بی‌ثبات کردن کشورهای همسایه تعهدات هسته‌ای ایران را مورد سؤال قرار می‌دهد.

ایران برای مقابله با چنین محدودیت‌هایی نیازمند بهره‌گیری از ابزارها و فرایندهایی است که اولاً؛ حقانیت ایران در نظام بین‌الملل به اثبات برسد. ثانیاً؛ زمینه برای اثربخشی ایران در محیط منطقه‌ای و بین‌المللی فراهم شود. هر یک از سازوکارهای مربوط به نقش‌یابی ایران در محیط منطقه‌ای نیازمند تولید قدرت خواهد بود. گسترش نقش منطقه‌ای ایران و شکل‌گیری جبهه مقاومت می‌تواند زمینه لازم برای اثربخشی ایران در سیاست بین‌الملل و محیط منطقه‌ای را امکان‌پذیر سازد.

دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی در شرایطی اثربخش خواهد بود که زیرساخت‌های لازم برای تولید و گسترش قدرت در سطح منطقه‌ای فراهم گردد. نقش‌یابی ایران در جنوب غرب آسیا از این جهت اهمیت دارد که با نشانه‌هایی از مقاومت همراه شده است. شاخص مقاومت را می‌توان اثربخشی بر سیاست‌های منطقه‌ای و بین‌المللی دانست. به هر میزان کشورهای منطقه برای تأمین امنیت خود

نیازمند همکاری با ایران و پذیرش ضرورت‌های ژئوپلیتیکی جمهوری اسلامی باشند، در آن شرایط زمینه برای اثربخشی فضای مربوط به دیپلماسی عمومی در محیط منطقه‌ای و بین‌المللی در سطح بیشتری حاصل می‌شود.

فهرست منابع فارسی

- آشنا، حسام‌الدین و نادر جعفری هفت‌خوانی، (۱۳۹۶)، «دیپلماسی عمومی و سیاست خارجی؛ پیوندها و اهداف»، دانش سیاسی، بهار و تابستان، شماره ۵، صفحات ۲۰۶-۱۷۹.
- پازکیان، اسدالله، آذین، احمد و مسعود جعفری‌نژاد (۱۳۹۸)، «ابعاد و شاخص‌های دیپلماسی عمومی مقام معظم رهبری در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه پژوهش‌های سیاسی و بین‌المللی، سال دهم، شماره فوق‌العاده، پاییز.
- پورا احمدی و دیگران، (۱۳۸۹)، دیپلماسی نوین: جستارهایی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران: انتشارات دفتر مطالعات وزارت خارجه.
- حیدری، نصرت‌الله و سید عبدالله میرغیائی، (۱۳۹۹)، «سیاست خارجی ترامپ و معمای امنیتی جمهوری اسلامی ایران» فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال شانزدهم، شماره پنجاه و یکم، تابستان، صفحات ۶۳-۴۷.
- خادم‌زاده، جواد، جهانبخش ایزدی و علیرضا سلطانی، (۱۳۹۹)، «آسیب-شناسی ساختاری دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران»، پژوهش‌های راهبردی، سال نهم، شماره ۳۴، پاییز.
- داداندیش، پروین و افسانه احدی، (۱۳۹۰)، «جایگاه دیپلماسی عمومی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه روابط خارجی، دوره ۳، شماره ۹، صفحات ۱۷۳-۱۴۳.
- رحمانی، منصور، (۱۳۹۴)، «دیپلماسی عمومی و سیاست خارجی»، مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، دوره ۶، شماره ۱۵، بهار، صفحات ۶۳ تا ۹۰.

- رضایی، قاسم، علی آدمی و سیدجواد امام‌جمعه‌زاده، (۱۳۹۹)، «تأثیر روابط اقتصادی و امنیتی هند با آمریکا بر روابط ایران و هند» فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل، دوره دهم، شماره سی‌وشش، بهار.
- ساجدی، ساناز و امیر ساجدی، (۱۳۹۸)، «خروج آمریکا از برجام و تلاطم در اقتصاد ایران» مطالعات روابط بین‌الملل (پژوهش‌نامه روابط بین‌الملل)، دوره ۱۲، ش ۴۶، صفحات ۱۵۵-۱۲۳.
- ساداتی، سید نصرالله، (۱۳۹۳)، «نقش شبکه‌های برون‌مرزی رسانه ملی در دیپلماسی رسانه‌ای با تأکید بر شبکه‌های العام و پرس‌ی‌وی»، دوره ۲۱، شماره ۷۹، پاییز، صفحات ۱۲۰-۹۹.
- سازمند، بهاره و مسعود براتی، (۱۳۹۳)، «الزامات و چالش‌های دیپلماسی عمومی ایران در عصر جهانی شدن»، تهران: انتشارات مرکز ملی مطالعات جهانی شدن.
- سلیمی‌بنی، صادق و محمد مجاورشیخان، (۱۳۹۲)، «جایگاه دیپلماسی فرهنگی در سیاست خارجی کشورها»، پژوهش در تاریخ، سال چهارم، شماره ۳، پاییز.
- سیمبر، رضا، دانیال رضاپور و خسرو دانش، (۱۳۹۵)، «مخاطبان، اهداف و تقویت دیپلماسی عمومی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای»، فصلنامه پژوهش‌های انقلاب اسلامی، دوره ۵، شماره ۱۹، زمستان، صفحات ۱۹۰-۱۶۷.
- شفیعی، محمود، (۱۳۹۷)، نقش جامعه‌المصطفی (ص) در دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران، خبرگزاری آنا، اسفند.
- شگری‌مقدم، اصغر و سیده مطهره حسینی، (۱۳۹۴)، «گفتمان اعتدال و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران»، کنفرانس ملی گفتمان اعتدال.

- صالحی خنار، محبوبه و رضا اختیاری امیری، (۱۳۹۵)، «بررسی علل و زمینه‌های گسترش روابط ایران و چین در عصر پسابرجام»، دو فصلنامه سیاست و روابط بین‌الملل، دوره ۱، شماره ۱، صفحات ۵۱-۳۳.
- عالیشاهی، عبدالرضا و یونس فروزان (۱۳۹۹)، «چرخش پارادایمی دونالد ترامپ در قبال انقلاب اسلامی ایران و جبهه مقاومت شیعیان منطقه؛ گذر از تهدیدات نرم تا توسل به ترور»، دو فصلنامه سیاست و روابط بین‌الملل، سال اول، شماره دوم، پاییز و زمستان.
- کوشکی، محمدصادق، اسماعیل شفیعی و عزیز غضنفری، (۱۳۹۸)، «خروج امریکا از برجام و مقابله با راهبرد بازدارندگی جمهوری اسلامی ایران»، پژوهش‌های سیاست اسلامی، سال هفتم، شماره ۱۵، بهار و تابستان.
- مدآبادی، فیدافه و مسعود جعفری‌نژاد، (۱۳۹۳)، «تأثیر برنامه هسته‌ای ایران بر نظام امنیت منطقه‌ای خاورمیانه با تأکید بر نظریه رئالیسم تهاجمی»، دوره ۶، شماره ۲۰، پاییز، صفحه ۲۲۷-۲۰۷.
- مورگنتا، هانتس، (۱۳۹۷)، «سیاست میان‌ملت‌ها: تلاش در راه صلح و قدرت»، ترجمه حمیرا مشیرزاده، چاپ ششم، انتشارات دفتر مطالعات وزارت خارجه.
- نیک‌آیین، احسان‌الله، (۱۳۸۸). «دیپلماسی عمومی؛ رویکردی نو در عرصه روابط بین‌الملل»، سیاست خارجی ۱۳۸۸، شماره ۸۸.
- هادیان، ناصر و محمدعلی بلورچی، (۱۳۹۳)، «دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران در قبال مسلمانان انگلیس (۱۳۹۲-۱۳۸۴)». فصلنامه سیاست خارجی، سال بیست و هشتم. شماره ۱، بهار ۱۳۹۳، صص ۷۱-۹۸.

فهرست منابع لاتین

- Bakeer, Ali, (2019), **Trump's maximum pressure strategy on Iran did not fail**, <https://www.aljazeera.com/opinions/2019/9/16/trumps-maximum-pressure-strategy-on-iran-did-not-fail>
- Enduring Strategic Partnership”, **Us-china economic and security review commission**, <https://www.uscc.gov/research/china-iran-relations-limited-enduring-strategic-partnership>
- Garrett, Nada (2021), **Iran's Politics and Foreign Policy**, [Iran in 2021: Politics and Foreign Policy | The Iran Primer \(usip.org\)](https://www.usip.org/publications/2021/iran-in-2021-politics-and-foreign-policy)
- Green, will and Taylore roth, (2021), “China-Iran Relations: A Limited but
- Izewicz, Paulina, (2017), Iran’s Ballistic Missiles Program Its Status and the way forward. <https://www.sipri.org/publications/2017/eu-non-proliferation-and-disarmament-papers/irans-ballistic-missile-programme-its-status-and-way-forward>
- Katzman, Kenneth, (2021), Iran’s Foreign and Defense Policies, **Congressional research service**, <https://sgp.fas.org/crs/mideast/R>.
- Kerr paul and Kenneth katzman, (2018), **Iran nuclear agreement and U.S exit**. https://books.google.de/books/about/Iran_Nuclear_Agreement_and_U_S_Exit.html?id=dUbmXQEACAAJ&redir_esc=y
- Nye, Joseph, (1990), **the paradox of American power: why the world's only superpower can't go it alone**, <https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/0195161106.001.0001/acprof-9780195161106>
- Nye, Joseph, (2002), **the information revolution and American soft power**, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13439000220141596>
- Rezaian, Jason, (2021), Iran’s foreign minister is playing a precarious political game, **Opinion**, <https://www.washingtonpost.com/opinions/2021/04/27/zarif-iran-tapes-regime/>
- Salvin, Barbara, (2020), **Five reasons why US ‘maximum pressure’ on Iran has backfired**, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/five-reasons-why-us-maximum-pressure-on-iran-has-backfired/>

- Thampson & Thranert, (2017), **Trump Preparing to end Iran nuke deal**, https://www.researchgate.net/publication/343229942_Trump_Preparing_to_End_Iran_Nuke_Deal.
- Ziabari, kourosh, (2021), **Iran's New Asia-Focused Foreign Policy Is a Fantasy**, <https://foreignpolicy.com/2021/12/03/iran-foreign-policy-asia-pivot-china-india/>